

Handläggare: Alf Klingvall
Telefon: 08-508 43 025

Till
Socialtjänstnämnden

Rapport om utvecklingsarbetet för folköls- och tobakstillsynen

Förslag till beslut

1. Socialtjänstnämnden godkänner för sin del rapporten om utvecklingsarbete för folköls- och tobakstillsynen.
2. Socialtjänstnämnden överlämnar rapporten till länsstyrelsen i Stockholms län.
3. Socialtjänstnämnden överlämnar ärendet till stadsdelsnämnderna för kännedom.

Dag Helin

/Eddie Friberg

Sammanfattning

Ansvar för folköls- och tobakstillsynen i Stockholm ligger på stadsdelsnämnderna. Vid sammanställning av statistik för folköls- och tobakstillsynen 2006-2007 för Stockholms stad framgår att de flesta stadsdelsförvaltningar har besökt de försäljningsställen som ligger i deras område. Statistiken visar att det blivit en betydlig förbättring av ålderskontrollen på försäljningsställena i Stockholm under 2007. För att få sälja tobaksvaror eller folköl finns ett lagligt krav på att den som lämnar ut varan ska förvissa sig om mottagarens ålder. Socialtjänstnämnden har hos länsstyrelsen beviljats medel för inventera och utveckla arbetet med folköls- och tobakstillsynen. Socialtjänstförvaltningen har under 2007 sänt ut en enkät till samtliga handlare som anmält försäljning av folköl och/eller tobak i Stockholms stad (Handlarenkäten). Omkring 46 % av försäljningsställena besvarade enkäten. Flera av de som svarat på enkäten uppger att de saknar egentillsynsprogram. En särskild enkät har även skickats ut till 600 slumpvis utvalda 17 åriga ungdomar (Ungdomsenkäten). Samtliga ungdomar var folkbokförda i Stockholm stad. Syftet

med den enkäten var att vinna kunskap om ungdomarnas eventuella erfarenhet av att köpa folköl och/eller tobak. Omkring 55 % av ungdomarna besvarade enkäten.

Underlaget från enkäten som vänt sig till handlarna har sammanställts tillsammans med Institutionen för socialt arbete i Stockholm (Socialhögskolan). I anslutning till detta har en informationsfolder tagits fram i samarbete med Spånga-Tensta och Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltningar. Samtliga stadsdelsförvaltningar har haft möjlighet att komma med synpunkter på foldern. Handlarna i Stockholm har fått information om enkäten via utskick. En sammanställning av enkätsvaren finns på Stockholms stads hemsida. Till handlare som enbart säljer tobaksvaror har en extra åldersdekal bifogats. Ungdomsenkäten har visat att ungdomar till viss del undviker att handla i butiker kiosker med åldersdekaler.

Förhoppningsvis kommer insatsen leda till en ökad benägenhet att genomföra ålderskontroll när ungdomar köper folköl och/eller tobak. Inköpsstudierna som alla stadsdelsförvaltningar ska genomföra kommer att visa om benägenheten att kontrollera ålder ökat bland handlarna.

Ärendets beredning

Detta tjänstutlåtande har utarbetats vid socialtjänstförvaltningens kansliavdelning.

Handlarenkäten

Av de utskickade 1 125 enkäterna har 521 svar inkommit. 57 enkäter har kommit i retur. Främsta orsaken till returerna har varit att adressaten varit okänd eller flyttat. I några fall har försäljningsstället bytt ägare. Tre försäljningsställen har varit i kontakt med socialtjänstförvaltningen och meddelat att de inte vill svara på enkäten.

Av svaren framgår att:

- 268 av de som har svarat på enkäten vill ha registreringsbevis medan 141 svarade att de inte vill ha ett sådant. Registreringsbeviset är tänkt vara en handling som bekräftar att en anmälan om folköls- och/eller tobaksförsäljning gjorts till kommunen. I Stockholms stad finns en särskild framtagna mall för detta i OL2. Enligt rutiner för tillsynsarbete ska ett sådant skickas ut efter det att en anmälan om försäljning kommer in till stadsdelsförvaltningen.
- 351 av de tillfrågade försäljningsställena svarade på i vilken stadsdelsförvaltning försäljningsstället låg. Flera av de som svarade på enkäten uppgav ingen stadsdelsförvaltning. Det kan tänkas vara så att flera handlare inte vet om vilken stadsdelsförvaltning de tillhör.
- 97 av de som svarade hade inte något egentillsynsprogram. 29 av dessa butiker svarade att de skulle upprätta ett sådant. Enligt tobakslagen och alkohollagen ska den som säljer folköl och/eller tobak ha ett egentillsynsprogram. Vid tillsynsbesöken ska personalen försäkra sig om att handlarna har ett egentillsynsprogram och att det är anpassat efter försäljningsställets förhållanden. Enkätsvaren visar att det fortfarande finns flera handlare som inte har något

egentillsynsprogram. Detta kan leda till att egentillsynen blir bristfällig och att risken för försäljning till underåriga ökar.

- 102 av de som svarade på enkäten uppger att egentillsynsprogrammet inte fyller någon funktion. Majoriteten tycker dock att den fyller en viktig funktion och 182 butiker jobbar aktivt med egentillsynen.
- 33 av dem som svarade ansåg att tillsynen var dålig. De flesta tyckte att tillsynen var bra. Flera försäljningsställen har inte angivit inom vilken stadsdelsförvaltning försäljningsstället ligger. Det blir därför svårt att härleda till vilka stadsdelsförvaltningar svaren berör.
- 153 av de svarande ansåg att fler informationsbrev skulle kunna vara ett förbättringsområde. En förhållandevis stor del av handlarna har svarat att de vill ha fler provköp av folköl och tobak.
- 399 svarade att det är viktigt att kunna få dekaler och informationsmaterial från kommunen.
- 15 av de svarande tillämpade inte rekommendationen om ålderskontroll om kunden ser ut att vara under 25 år. 38 hade satt en annan åldersgräns. Flertalet av dessa tillämpade 30 års gräns för att kontrollera kundens ålder.

Ungdomsenkäten

För att kunna förbättra tillsynen är det angeläget att få en uppfattning om ungdomarna under 18 år nekas försäljning när de köper folköl och tobak. En annan frågeställning har rört om ungdomarna vet om något försäljningsställe där det är lättare att få handla i. För att få svar på bland annat dessa frågor sändes en enkät ut till 600 ungdomar som var 17 år. Utrednings- och statistikkontoret (USK) gjorde det slumpvisa urvalet av ungdomar för enkäten.

Av de utskickade 600 ungdomsenkäterna har 320 ungdomar besvarat enkäten. 22 ungdomar har flyttat från Stockholm vilket ger en svarsfrekvens på 55 %. Lika många flickor som pojkar har besvarat enkäten.

Av svaren framgår att:

- Mer än hälften av de tillfrågade ungdomarna har uppgivit att de inte dricker folköl. Av de som svarat har 10 % uppgivit att de dricker folköl varje vecka.
- Av svaren framgår att det är fler flickor än pojkar som röker medan det är fler pojkar som snusar. Sammanlagt 16 % av ungdomarna röker och 7 % snusar. I och med att de tillfrågade ungdomarna är 17 år innebär det att samtliga svarande är

underåriga. Detta innebär att det finns flera underåriga användare av tobaksvaror som besöker försäljningsställen för att köpa folköl och tobak.

- Vanligast får ungdomarna tag på cigaretter i kiosker.
- Vanligast får ungdomarna tag på folköl i mataffärer.
- Bland gruppen ungdomar som röker eller dricker folköl var det 22 % respektive 15 % som uppgav att de blivit nekade att köpa folköl eller tobak. Det var 69 ungdomar som uppgav att de blivit nekade tobak och 48 som blivit nekade folköl.
- Det är förhållandevis få av de tillfrågade ungdomarna som uppger att de blivit nekade försäljning av folköl eller tobak under det senaste året.
- Både folköl och tobak upplevs lite lättare att köpa i kiosker.
- Fler ungdomar tycker att det är lättare att få köpa folköl/tobak när det är en yngre person som tar betalt i kassan.
- Bland gruppen som dricker folköl var det 23 % av ungdomarna som kände till något försäljningsställe där det var ovanligt lätt att köpa folköl.
- Bland gruppen som röker var det över hälften som kände till ett försäljningsställe där det var ovanligt lätt att köpa tobak.
- Bland gruppen rökare var det 27 % av de svarande som menade att det är svårare att handla på ett försäljningsställe med tobaksdekal.
- Bland gruppen som dricker folköl är det 30 % av de svarande som menade att det är svårare att handla på ett försäljningsställe med folkölsdekal.

Slutsatser av Handlarenkäten och Ungdomsenkäten

Som framhållits tidigare var svarsfrekvensen på enkäterna förhållandevis låg, handlarenkäten 46 % och ungdomsenkäten 55 %. Det är därför tveksamt att dra generella slutsatser av materialet. Dock indikerar enkäterna förhållanden som är av betydelse för det fortsatta arbetet med folköls- och tobakstillsynen i staden.

Av de svar som kommit in framgår att flertalet är nöjda med den tillsyn som kommunen bedriver. Information vill handlarna i första hand ha skriftligen genom brev. I och med att flera av de svarande inte fyllt i inom vilken stadsdelsförvaltning de ligger blir det svårt att dra några slutsatser på stadsdelsförvaltningsnivå.

Av svaren framgår att flera handlare inte upprättat något egentillsynsprogram trots att de fått information om att de ska finnas. 29 av de som svarade upprättade ett egentillsynsprogram efter enkätutskicket. Socialtjänstförvaltningen har med anledning av svaret skickat ut ett informationsbrev till samtliga handlare i Stockholm och till brevet bifogat ett förslag på egentillsynsprogram. Stadsdelsförvaltningarnas personal ska i tillsynsarbetet följa upp egentillsynsprogrammen. Socialtjänstförvaltningen kommer under 2009 tillsammans med stadsdelsförvaltningarna följa upp egentillsynsprogrammen på ett urval av försäljningsställen.

399 av handlarna ansåg att det var viktigt att kommunen tar fram åldersdekaler och informationsmaterial kring folköl- och tobaksförsäljningen. Socialtjänstförvaltningen har inom ramen för detta utvecklingsarbete tagit fram en informationsfolder, tryckt upp nya åldersdekaler och sänt ut en hårdmapp för förvarning av informationsmaterial. Samtliga handlare som säljer folköl har fått en utbildningsfilm kring försäljningsreglerna.

Det interna bortfallet har varit förhållandevis stort. Flera av de som svarat på enkäten har valt att inte besvara några av frågeställningarna. Flera har inte uppgivit vilken stadsdelsförvaltning de tillhör eller vilken bolagsform som verksamheten bedrivs i. Dessa uppgifter kan tas fram från OL2 vid en uppföljande enkät.

Av Ungdomsenkäten framgår att det är förhållandevis få 17 åriga ungdomar som nekas försäljning av tobak och folköl. I gruppen rökare/snusare har 22 % svarat att de har nekats köp av tobaksvara under det senaste året. Detta visar att det är förhållandevis ovanligt att ungdomar nekas att köpa tobaksvaror. I gruppen som dricker folköl var det 15 % av ungdomarna som nekats att få köpa folköl. Skillnaden mellan folköl och tobak kan möjligen förklaras med att ungdomarna som röker/snusar köper tobaksvaror oftare. Det blir därför fler försök att handla tobak och därmed även fler nekanden. Bland ungdomarna som röker eller snusar vet omkring hälften (53%) var de lätt kan få tag på tobaksvaran. Svaren stärker bilden av att det är ganska lätt för ungdomar att köpa tobak och folköl på vissa försäljningsställen.

På frågan om var de får tag på tobak så är det det vanligaste att de får tag på tobaken i en kiosk. Folkölet får de tag på vanligast i mataffären och jourbutiken. Lättast handlar ungdomarna i kiosker med yngre personal.

Flera av ungdomarna har uppgivit att de upplever det svårare att handla folköl och tobak i en butik där det finns åldersdekaler. Detta talar för att det är lämpligt att fortsätta med att sprida åldersdekaler till försäljningsställena. I tobakslagen finns dessutom en direkt skyldighet för handlaren att ha åldersdekaler. Bland gruppen som dricker folköl eller använder tobaksvara var det 30 % respektive 27 % som uppgav att det var svårare att handla i butiker med åldersdekal. Socialtjänstförvaltningen har inom ramen för utvecklingsarbetet tagit fram även mindre åldersdekaler som lättare kan placeras i anslutning till kassan. Dessa dekaler har börjat spridas ut till butikerna under 2008.

Vid de inköpsstudier som genomförs i Stockholm används ungdomar som inte har anknytning till sitt område där de bor. Det kan vara så att ungdomarna som svarat på enkäten i första hand går till de butiker där de uppfattar att de har störst chans att få handla. Får de handla i butiken kommer de tillbaka och blir på detta sätt igenkända. Vid ett provköp känner inte handlaren igen ungdomen och nekar möjligen därför i större utsträckning än de ungdomar som är bekanta.

Sammantaget visar enkäten att det är viktigt att jobba med försäljningsställen där ungdomar lättare kan handla varor. Kiosker och mindre jourbutiker bör bygga upp en beredskap för hur de hanterar ålderskontrollen bättre. Av Handlarenkäten framgår att flera handlare saknar egentillsynsprogram. Uppföljning av egentillsynsprogrammen bör göras i alla butiker och då särskilt i mindre jourbutiker och kiosker för att ytterligare förbättra försäljningsrutinerna. Kiosker och mindre jourbutiker utan egentillsynsprogram eller åldersdekalering behöver få mer information kring bestämmelserna i tobakslagen och alkohollagen.

Socialtjänstförvaltningen avser att följa upp Handlarenkäten vart annat år. Att tillfråga samtliga anmälda försäljningsställen om tillsynsarbetet föreslås därmed ingå i det reguljära tillsynsarbetet. Frågeställningar kring ungdomars köp av folköl och tobak omhändertas inom ramen för Stockholmsenkäten. När Handlarenkäten nästa gång sänds ut till handlarna i Stockholm kommer enkäten att vara kodad med uppgifter om till vilken stadsdelsförvaltning försäljningsstället tillhör, om de säljer folköl och/eller tobak samt vilken bolagsform som verksamheten bedrivs i. I anslutning till detta är det viktigt att föra en dialog med de olika branschorganisationerna. Nästa Handlarenkät föreslås sändas ut i början av 2010. Enkäten föreslås sändas ut till handlarna tillsammans med annan aktuell information. Sammanställningen bör kunna ingå i rapporteringen om folköls- och tobakstillsynen för 2009 som beräknas vara klar i mars 2010.

Bilaga

- I. Rapport om Handlarenkäten och Ungdomsenkäten